

De klempositie van politieke partijen

Gerrit Voerman

Bespreking van: *Politieke partijen op drift. Vierentwintigste Jaarboek voor het democratisch socialisme*. Frans Becker (red.), Wiardi Beckman Stichting/Arbeiderspers, 2003.

In november vorig jaar verscheen al weer de 24ste editie van het *Jaarboek voor het democratisch socialisme*. Oorspronkelijk was het Jaarboek vooral bedoeld om de geschiedschrijving van de sociaal-democratie en van de PvdA te bevorderen. In de meest recente editie, *Politieke partijen op drift* geheten, staat echter niet het verleden centraal, maar de toekomst van de politieke partijen – en dan met name die van de PvdA. Geheel toevallig is dit thema natuurlijk niet, gezien de historische nederlaag die deze partij in mei 2002 leed – en haar wonderbaarlijke electorale *come back* zo'n acht maanden later. “Waarom is de PvdA zo diep weggezakt en zo snel weer teruggekomen?”, zo vraagt de redactie zich in de inleiding af. “Wat zegt dat over het gedrag van de kiezer? En wat zegt dat over een politieke partij als de PvdA: wat mobiliseert zij als grote politieke beweging en hoe broos is dat kennelijk?”

Diagnose

Deze existentiële vragen, die ook al aan de orde kwamen in het rapport *De kaasstolp aan diggelen* van de commissie-De Boer, nopen tot een nauwgezet onderzoek van de hedendaagse politieke partij en de PvdA. Een keur aan bekende politocologen en historici levert vanuit sterk wisselende invalshoeken daaraan een bijdrage. Van Praag beschrijft de sterk veranderde relatie tussen de media en de politieke partijen, Krouwel analyseert de opkomst van het populisme, Tromp kritiseert het concept van de campagnepartij, Benschop voelt zich niet aangesproken en breekt een lans voor re-ideologisering, Depla bepleit het afstand nemen van de regenteske mentaliteit van de bestuurderspartij, en Koole draagt als PvdA-voorzitter vooral de visie van het partijbestuur uit. Twee Duitse deskundigen – de journalist Perger en de politicoloog Veen – tonen aan dat de problemen met de partijen zich geenszins tot Nederland beperken, maar dat deze zich ook bij onze oosterburen voordoen.

Het kader waarin de discussie zich afspeelt, wordt door de WBS-medewerkers Beckers en Cuperus geschetst. Hun overzichtelijke analyse van de crisis van de partij is niet nieuw: zij borduren – soms letterlijk – voort op hun inleiding op het door hen beiden geredigeerde themanummer van *Socialisme en Democratie* over politieke partijen, dat vlak voor het einde van 2000 onder dezelfde titel als het 24ste Jaarboek verscheen. Beckers en Cuperus maken – analoog aan de historicus De Jonge, die in het interbellum een kleine en grote crisis van de democratie ontwaarde – een onderscheid tussen de ‘kleine en grote crisis van de partijendemocratie’. De ‘kleine crisis’ betreft het functioneren van partijen in engere zin, en uit zich onder meer in het afnemende ledental, de slinkende groep actieve leden, de fixatie op beleid en bestuur, de gebrekkige maatschappelijke verankering en het vervagende ideologische profiel.

Naar de mening van Beckers en Cuperus zouden partijen zich teveel op deze uiterlijke crisisverschijnselen fixeren, en zo over het hoofd zien dat de democratie als zodanig zich in een kritieke overgangsfase bevindt. Hiermee komen zij aan bij de ‘grote crisis’, die zich voltrekt tegen de achtergrond van de ontzuiling, secularisering en

individualisering van de samenleving, en het ontstaan van een ideologische consensus na de ondergang van het staatsocialisme rond 1990. De representatiefunctie en legitimatiebasis van partijen zouden in het ongereede raken als gevolg van cruciale transformatieprocessen zoals de opkomst van de 'toeschouwersdemocratie' (door de afname van de ideologische en sociologische banden tussen partij en electoraat), de 'verplaatsing van de politiek' (waardoor de actieradius van 'Den Haag' wordt beperkt) en de verschraling van politiek tot management.

Als dit Jaarboek iets duidelijk maakt, dan is het wel dat over de diagnose van de problematische toestand waarin de politieke partijen verkeren bijna iedereen het in mindere of meerdere mate wel zo ongeveer eens is, maar dat over de remedie binnen de PvdA de meningen nogal uiteenlopen. Twee uitersten zijn daarbij zichtbaar. Aan de ene kant staat de pessimistische visie van Becker en Cuperus: zij hebben de partij die maatschappelijke belangen representeert en articuleert eigenlijk al opgegeven. De politieke partij is door de tijd ingehaald; zij kan zich – zoals eerder de politicoloog Mair al suggereerde – maar beter omvormen tot bewaker van democratische procedures. De introductie van vormen van directe (kiezers)democratie die de beide WBS-medewerkers bepleiten, zal overigens de teloorgang van de traditionele politieke partij alleen maar versnellen; de invoering van referenda en een meer persoonsgebonden kiesstelsel zal naar alle waarschijnlijkheid de fundamenten van de partijdemocratie immers verder ondermijnen. Het is dan ook niet verrassend dat Becker en Cuperus menen dat het bestaande partijstelsel op de schop moet en plaats dient te maken voor een systeem waarin twee politieke partijen – een conservatieve en een progressieve – domineren. Deze beide – los georganiseerde – politieke formaties rekruteren nog wel het politieke personeel, en vervullen daarnaast een wat nondescripte rol in het publieke debat.

Plebiscitair syndroom

Lijnrecht tegenover deze wat berustende aanvaarding van de ontwikkelingen staat de voluntaristische opvatting van Tromp. Zijn standpunt vloeit voort uit zijn afwijkende verklaring van de zorgelijke toestand van de partijen. Tromp meent eveneens dat er van een crisis sprake is, maar wijt die voor wat de PvdA betreft grotendeels aan het optreden van de partijleiding (Kok, Rottenberg) in de jaren negentig. Zij zouden de politieke identiteit van de sociaal-democratie (de beruchte 'ideologische veren') hebben ingeruild voor electoraal gewin op de korte termijn. Anders dan Cuperus en Beckers spreekt Tromp niet van onvermijdelijke gevolgen van individualisering en afnemende ideologische tegenstellingen. Daarbij valt op dat hij geen overtuigend antwoord geeft op de vraag *waarom* de PvdA zich ineens met achterlating van haar oude ideologische plunje in de jaren negentig tot het politieke midden wendde. Wat was daarvoor het motief, gezien bijvoorbeeld de goede resultaten die de partij bij de Tweede-Kamerverkiezingen van 1977 en 1986 met haar uitgesproken links profiel boekte?

Zou die ideologische transformatie (die inderdaad nogal ver ging) en de daarmee gepaard gaande verschuiving in de richting van het politieke centrum (niet alleen van de PvdA, maar ook van sociaal-democratische partijen elders in Europa en in Nederland in mindere mate ook van GroenLinks en SP) ook niet te maken kunnen hebben gehad met het feit dat de kiezers zich eveneens in die richting bewogen? En kan een

potentiële regeringspartij daarbij achterblijven? Met andere woorden: wie volgde wie – de kiezers de partijen of omgekeerd?

Opinie-onderzoek wijst uit dat sinds het begin van de jaren tachtig de links-rechtstegenstelling binnen het electoraat aanmerkelijk is afgenomen – een convergentie die door onderliggende sociologische ontwikkelingen en de veranderde tijdsgeest na de val van de Berlijnse muur sterk is beïnvloed. Voor wie zoals Tromp aan de gevolgen van deze trends in zijn analyse geen doorslaggevend gewicht toekent maar de problemen grotendeels terugbrengt tot een dwaling van de partijtop, is de oplossingsrichting dan ook snel aangegeven: partijen moeten zich weer ideologisch profileren en collectieve belangen gaan behartigen – en het is aan de partijleiding om dit te bewerkstelligen.

Op het eerste gezicht heeft Tromp met zijn pleidooi meer gehoor gekregen bij de partijtop dan Cuperus en Becker, zo blijkt althans uit de bijdrage van PvdA-voorzitter Koole – die voor een deel is gebaseerd op *Open, democratisch en midden in de samenleving*, de in 2003 opgestelde notitie van het partijbestuur. Koole wil net als Tromp een PvdA met een ‘scherp sociaal-democratisch profiel’. Dit laat zich moeilijk combineren met het streven naar een tweepartijstelsel, aangezien een re-ideologisering van de PvdA haar opgaan in een progressieve formatie – wat het WBS-duo wenselijk acht – zal bemoeilijken. Ook zijn Koole en Tromp het erover eens dat de representatiefunctie van de PvdA essentieel is. Zo wil de PvdA-voorzitter blijven opkomen voor de belangen van zowel de ‘moderniseringsverliezers’ als van de middenklasse – terwijl Cuperus en Becker menen dat de partij “het moeilijk (zal) krijgen opnieuw een brede coalitie te smeden waar zowel midden- als lagere klassen deel van uitmaken” (waarbij de vraag zich opdringt of zo’n bundeling dan wel mogelijk is in de door hen voorgestane progressieve formatie – want waar moet die anders uit bestaan?). De door Koole voorgestelde regionalisering van het kiesstelsel gaat daarentegen wel in de richting van de door het WBS-tweetal voorgestane democratisering – alhoewel zij dit slechts als een bescheiden stap zullen beschouwen. Voor Tromp gaat dit echter al veel te ver; hij fulmineert tegen het ‘plebiscitaire syndroom’, dat wil zeggen de gedachte dat meer directe invloed van de kiezers de partijencrisis zou helpen oplossen. Mutatis mutandis geldt dit in zijn ogen ook voor de leden binnen de partij.

Behoedzame middenkoers

Zo vaart de PvdA een behoedzame middenkoers tussen de postmoderne aanbevelingen afkomstig uit de burelen van de WBS en de behoudende suggesties van partij-kritikaster Tromp. Enerzijds houdt de partijleiding vast aan traditionele taken als representatie, anderzijds opteert zij voor een beheerste vorm van vernieuwing – momenteel vooral in organisatorisch opzicht, maar naar is aangekondigd straks ook in ideologische zin. In een tijd dat kiezers maar ook leden zich steeds minder verbonden achten met de politieke partij, poogt de PvdA haar organisatie aantrekkelijker te maken voor leden door hun invloed bij de aanwijzing van de lijsttrekkers op de verschillende vertegenwoordigende niveaus te vergroten. Anders dan bijvoorbeeld de VVD – waar bij de organisatorische vernieuwing de remmen los lijken te zijn – poogt de PvdA daarbij het evenwicht tussen de directe en representatieve vormen van de interne partijdemocratie te bewaren. Tegelijk moet hierbij evenwel de vraag worden gesteld of dit alles veel zal helpen. De partij mag zich niet rijk rekenen met de kiezers

en leden die na het debacle van mei 2002 zijn gewonnen, want het gaat hier inderdaad om een broos en vluchtig bezit. De PvdA heeft echter geen andere keus dan te proberen zich aan de sterk gewijzigde omstandigheden aan te passen. Zij dient daarbij tegelijkertijd rekening te houden met alle mogelijke toekomstscenario's – en daarvoor heeft zij haar wetenschappelijke bureau hard nodig.